

V. Romantsov

**THE UKRAINIAN PEOPLE'S NATIONAL LIBERATION WAR PROBLEM
OF THE CHRONOLOGICAL FRAMENWORK IN NATIONAL HISTORIOGRAPHY**

Disputable periodization problem of the XVII midcentury Ukrainian people's national liberation war has been analysed. Criteria of determining chronological boundaries of the future - making events for Ukrainian history are being considered. National historians' conceptions concerning the liberation war periodization problem is being compared.

Key words: National liberation war, Ukrainian historiography, periodization, Ukrainian historians' conceptions.

© В. Романцов

Надійшла до редакції 15.03.2011

УДК 39: 331.556.46(477.86)

**ПРИЧИНИ ТРУДОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ КІНЦЯ ХХ –
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

ТЕТЯНА СЕРЕДЮК,

аспірант кафедри етнології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

У статті дається узагальнена оцінка масштабів сучасної трудової міграції населення Західної України в глобалізованому економічному просторі. Обґрунтовано передумови, причини та наслідки міжнародної трудової міграції для України. Визначено фінансові інвестиції в економіку України.

Ключові слова: еміграція, трудова еміграція, причини, соціальний, культурний, особистий, інвестиції.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Добре відомо, що міграція була неодмінною складовою історії людства. Вона сформувала модерний світ і завжди була предметом гарячих дебатів на різних рівнях. Утім, сучасні міграційні процеси мають небачені раніше масштаби та відрізняються надзвичайною складністю. Міграція перетворилася на дійсно глобальне явище, у коло якого втягнуті всі країни, крім того, на відміну від попереднього хвилеподібного прояву, нинішня є перманентною [5, с. 9]. Еміграційний процес відбувся й на території Західної України, він почався в кінці ХІХ ст. та триває до сьогодні. Причини еміграційних процесів з України розкрив Н. Г. Вавришук [1], міжнародний аспект цієї проблеми вивчає О. А. Ровенчак [7]. Динаміку еміграції за 2010 р. висвітлює О. Краузе [3]. На думку О. Малиновської, основною причиною виїзду українського населення є економічна нестабільність у державі [4]. Актуальність нашого дослідження полягає у вивченні причин еміграційних процесів українського населення Західної України кінця ХХ - початку ХХІ століття.

Метою публікації є актуалізація проблеми, яка ще не досить ґрунтовно вивчалася українськими істори-

ками. Ми поставили перед собою завдання визначити причини еміграції, які характерні для українського населення Західної України, такі як соціальні, культурні та особисті, з'ясувати статистичні дані еміграційних процесів, висвітлити структуру трудової зайнятості українців за кордоном, установити рівень грошових переказів як частину інвестицій в українську економіку.

Виклад основного матеріалу. Зі здобуттям незалежності в 1991 р. Україна поступова ставала самостійним чинником європейської економіки й політики, включалась у загальноєвропейські процеси, у т. ч. і міграційні [4, с. 6]. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ України, у 1986 р., на початку перебування, кількість поїздок за кордон в особистих справах не перевищувала 43 тис. У 1991 р. вона досягла 2327 тис., тобто збільшилася в 54 рази. За даними державної статистики, обсяги офіційно зареєстрованої трудової міграції постійно зростають: у 1996 р. вони становили 12 тис., у 1998 р. - 24 тис., а в 2002 р. - 41 тис. осіб [6, с. 1]. З ухваленням Верховною Радою в 1994 р. закону "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України", починається масова еміграція за кордон.

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.

Глобалізація й лібералізація торгівлі вплинули на умови працевлаштування в країнах призначення. Попит на дешеву, некваліфіковану робочу силу залишається значним у сільському господарстві, харчовій, обробній промисловості, на будівництві, на підприємствах легкої промисловості [10, с. 10]. Тому трудова міграція зазвичай асоціюється з терміном "3 D" (брудний, небезпечний, деградуючий) ("*three D*": *dirty, dangerous and degrading*) - це робота, від якої відмовилися громадяни іноземної держави [3, с. 63].

Проблема трудової міграції на 2006 р. гостро стояла на порядку денному у світовому співтоваристві. Генеральний секретар ООН у своїй доповіді 9 вересня 2002 р. зазначав, що "настав час для більш комплексного вивчення міграції, а саме розуміння причин переміщення людей" [10, с. 12]. Характерною проблемою є це й для України.

Загальна чисельність українських трудових мігрантів, які працюють за кордоном, оцінюється в середньому за різними джерелами від 3 до 7 млн осіб. Ця кількість включає нелегальних, легалізованих та легальних трудових мігрантів. За експертними оцінками, порівняно з нелегальними, легальні трудові мігранти становлять не більше 1 % від загальної чисельності громадян України, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування [13, с. 310].

До 1993 р. Україна мала позитивне сальдо міждержавної міграції населення. З 1994 р. міграційне сальдо в нашій країні є негативним. У 1995-1999 рр. чисельність населення України внаслідок міграції зменшилась на 462 тис. осіб. Усього за 1994-2000 рр. Україна тільки за офіційними даними втратила понад 600 тис. осіб переважно молодого й середнього віку [10, с. 18]. Більшість українського населення, яке залишило Україну протягом 1991-2000 рр., назад не повернулося.

Міжнародна міграція робочої сили спричиняється факторами внутрішнього економічного розвитку окремої держави, а також станом міжнародної економіки, економічних взаємозв'язків між державами й позиції та ролі держави в регулюванні цих процесів тощо [8, с. 63]. Так, за експертними оцінками МЗС України, найбільша кількість українців за кордоном на заробітках нелегально перебуває (у порядку зменшення чисельності) у Росії, Польщі, Італії, Чехії, Португалії, Іспанії, Словаччині та Греції [13, с. 311].

Принципові відмінності спостерігаються у структурі зайнятості трудових мігрантів. Серед нелегальних та легалізованих мігрантів переважна більшість зайнята в будівництві та сільському господарстві (для чоловіків), у сільському господарстві та в домашній прислузі (для жінок) [13, с. 312]. У більшості країн значною є частка чоловіків, які працюють на будівництві (Росія - 73 %, Польща - 65 %, Чехія - 88 %). У Польщі значна частка чоловіків (до 30 %) працює в сільському господарстві. В Італії домашньою прислугою працює близько (90 %) українських жінок, щодо Польщі, то жінки переважно працюють у сільському господарстві (70 %), у Чехії - у готельному та ресторанному бізнесі (більше 45 %), у Росії - у торгівлі (до 35 %) [13, с. 313]. Кожна країна чи держава зацікавлена емігрантами як дешевою робочою силою, яка працює тільки на низькооплачуваних роботах та в основному в шкідливих умовах.

Дані Міжнародної організації праці свідчать, що 10-15 % від загальної міграції становить нелегальна

міграція, тобто трудові мігранти або перетинають кордон нелегально, або не мають дозволу на роботу. Нелегальна міграція, у свою чергу, призводить до високого рівня експлуатації, примусової роботи та порушення людських прав [2, с. 65].

Менш відчутні зміни стосуються участі в трудових міграціях різних вікових груп. На початку 1990-х середній вік мігрантів складав 36-37 років, однак надалі він поступово знизився. Середній вік мігрантів у сільській місцевості 33,4 роки, у містах - 36 років [11, с. 16]. Сучасна трудова еміграція передбачає виїзд за кордон осіб переважно середнього віку, які мають досвід роботи в Україні, тобто наша держава втрачає кваліфікованих працівників.

На думку уповноваженої Верховної Ради з прав людини Н. Карпачової, в основі трудової міграції України лежать чотири причини: бідність, безробіття, різниця в рівнях заробітної плати та проблема самореалізації для творчих особистостей, науковців [10, с. 19]. Тобто найбільше уваги звертається на економічний фактор, який викликає відтік трудового населення України.

Також причини еміграції можна поділити на соціальні, культурні та особисті. До соціальних (у широкому розумінні) причин еміграції відносимо економічні, демографічні та політичні. Дослідники вважають, що економічні причини еміграції завжди є основними. Аргумент такий: доки існує суттєвий розрив у рівнях соціального добробуту та в рівнях доходів у різних країнах, доти основною причиною еміграції буде прагнення покращити своє матеріальне становище [7, с. 126]. Для ринку праці України на сучасному етапі розвитку характерними особливостями залишаються: згортання сфери застосування праці; низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки; високий рівень безробіття, особливо прихованого; низька ефективність державної політики щодо підтримки самозайнятості та малого підприємництва; а також природно-економічні, політичні та інші чинники, котрі не дозволяють у повному обсязі створювати сприятливі умови щодо залучення інвестицій для працевлаштування в працездатних регіонах [3, с. 26]. За таких умов активізувалися процеси трудової міграції, зокрема міждержавної.

До економічних причин також відносимо погані економічні умови (інфляція, масове безробіття, непомірковано високий рівень цін, невивплата зарплатні тощо), що призвели до масового зубожіння. Таку міграцію А. Адеподжу називає "міграція як стратегія виживання сім'ї" [7, с. 127]. При цьому економічною метою виїзду є потреба підвищення добробуту сім'ї, вирішення житлового питання, фінансування навчання дітей, здобуття матеріальних можливостей для покращення умов життя, купівлі предметів розкоші, відпочинку на дорогих курортах чи туристичних поїздок для себе чи членів своєї сім'ї [7, с. 128]. Саме такими є здебільшого причини української міграції, що в більшості випадків має трудовий характер.

Міграція є результатом впливу процесу глобалізації на економіку окремих країн. Глобалізація передбачає підвищення трудової мобільності населення, його здатності мігрувати в пошуках кращих умов життя. Такий ситуації сприяє здійснення прямих інвестицій, формування транснаціональних корпорацій, процес урбанізації та інші чинники [3, с. 27].

Провідні експерти інвестиційного бізнесу називають Україну "європейським Китаєм", маючи на увазі темпи економічного зростання та злиденне становище населення (на 2006 р. - 75 дол. США на місяць - найнижча в Європі зарплата, 40 дол. - пенсія) [10, с. 19]. На 2010 р. в Україні ситуація особливо не змінилась, середньомісячна заробітна плата в січні 2010 р. становила 1 тис. 916 грн (найнижчий рівень у Тернопільській області - 1 тис. 386 грн). Законом України "Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати" закріплено: розмір мінімальної заробітної плати з 1 грудня 2010 р. - 922 грн. Тобто розмір мінімальної заробітної плати й розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб зрівняно [3, с. 27-28]. Хоча частина осіб, які працюють, отримують заробітну плату, що нижча за встановлений прожитковий мінімум, це викликає масове зuboжіння населення.

Становище більшої частини населення блокує трансформації, які могли б підняти життєвий рівень збіднілих мас. Так, у 2001 р., тільки за офіційними даними, на рівні бідності в середньому проживало по країні 27,2 % осіб. Це означає, що в середньому кожний четвертий українець не має достатньо коштів для забезпечення своїх мінімальних потреб, необхідних для фізіологічного виживання [10, с. 20]. Так, нестабільність у державі, безробіття, мала оплата праці, низький соціальний рівень життя - усе це спричиняє бідність українського населення.

Упродовж останнього десятиліття структура зайнятості населення в Україні динамічно змінювалася. Зокрема, з 1995 до 2004 року суттєво скоротилася частка працевлаштованих у секторі сільського господарства та промисловості. Структурні зміни в економіці призвели до зростання кількості безробітних в Україні. Наприклад, за методологією МОП, у 1990-х рр. рівень безробіття постійно перевищував 7 %, а в 1999 р. сягнув свого максимуму - 11,9 % [1, с. 47]. Таким чином, відтік робочої сили в країні Європейського Союзу сприяв вирішенню проблем із працевлаштуванням.

Наступним чинником, який спонукає населення до трудової міграції, є високий рівень безробіття. В Україні на 10 робочих місць претендує 83 людини (на 1 січня 2010 року - 82 людини). При цьому, за даними Держкомстату, кількість українців, які перебувають на обліку в Державній службі зайнятості, з початку 2010 року збільшилася на 0,3 % - до 547 тис. осіб. За даними Держкомстату, рівень зареєстрованого безробіття в цілому по Україні на 1 березня 2010 року склав 1,9 % від кількості населення працездатного віку [3, с. 28]. Найвищий середньомісячний рівень безробіття населення віком 15-70 років (15,5-16,2 %) - у Тернопільській та Чернівецькій областях. У 2003 р. на одне робоче місце в Тернопільській області претендувало сімнадцять осіб [10, с. 22]. Закриття заводів, фабрик, підприємств викликало масове скорочення працівників, що призвело до безробіття.

На зростання масштабів міграції населення з України впливає також і економічна нестабільність. До соціальних чинників, які спричиняють міграцію населення, можна віднести неналежні умови праці, відсутність можливостей до професійної самореалізації, неналежна якість системи освіти тощо. Пожвавлює трудову міграцію української молоді бажання отримати високоякісну освіту в зарубіжних навчальних закла-

дах, що в майбутньому дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності на ринку праці [3, с. 29]. З початку становлення економіка в Україні є нестабільною, це викликає недовіру українського населення до правлячої верхівки держави та впливає на те, що з кожним роком збільшується виїзд громадян України за кордон.

Найбільшу групу культурних причин еміграції складають етнорелігійні чинники. Сюди відносимо, по-перше, конфлікти, в основі яких лежать суперечності між різними етнорасовими, релігійними групами чи племенами або конфлікти таких груп із державними органами, що супроводжуються переслідуванням за ознаками приналежності до цих груп [7, с. 129]. Але етнорелігійні причини, які призводять до виїзду, населення України стосуються досить опосередковано, основна причина - економічна.

Окрім соціальних та культурних, ми виділяємо третю групу причин еміграції - особисті. До таких причин можна віднести інтереси людини, що проявляються в цікавій роботі, сприятливому кліматі, зручному побуті, що імпонують індивіду. Це стосується можливостей самореалізації, які недоступні без еміграції [Там само, с. 130]. Звісно, відбувається втрата кваліфікованих кадрів або "відтік умів", коли люди шукають кращі умови для власного професійного та інтелектуального росту й розвитку, яких немає вдома.

Крім того, варто виділити сімейні причини: пошук партнера для сімейного життя, пошук можливостей для влаштування дітей, а також втечу від різного роду сімейних проблем, особливо у випадку еміграції з девіантних сімей (вербальне та фізичне насильство, несумісність характерів подружжя тощо), а також після втрати близьких людей. Існують такі причини еміграції, як голод, природні стихійні лиха, катастрофи, спричинені діяльністю людини (чорнобильська катастрофа) [Там само, с. 131]. Так, причини сімейного характеру впливають на вибір українців, а саме: покращити своє особисте життя, втекти від сімейних проблем, від насильства - емігрувати за кордон.

За інформацією посольств України на 2004 р., більшість заробітчан виїждять до країн Європи, так, в Італії перебувають на заробітках 200 тис. громадян України, у Португалії - 150 тис., Іспанії - 100 тис. [4, с. 11]. Дані соціологічних досліджень свідчать, що, хоча частина мігрантів із Західної України виїжджає на заробітки до Росії, європейський напрямок переважає. Українські жінки старшого працездатного віку активно виїжджають до Італії, де працюють у домашньому господарстві, нянями, гувернантками, доглядають хворих. До Португалії прямують кваліфіковані чоловіки робітничих професій, які знаходять роботу на будівництві та в промисловості. На будівництві, а також у сільському господарстві працюють заробітчани в Іспанії [4, с. 12]. Перевагу надає населення Західної України при виїзді за кордон у європейському напрямку, в основному таким країнам, як Італія, Іспанія, Португалія, Греція.

Українці, які збираються на заробітки, більше переконані, що умовою їх життєвого успіху є вміння досягти поставленої мети (44,1 % проти 30,6 %), наполегливість, працелюбність, терпіння (52,5 % проти 38,8 %) і, звичайно ж, удача (41,5 % проти 35,2 %) [10, с. 23-24]. Таким чином, український емігрант, який виїжджає за кордон, у більшості випадків покладається на власні сили.

Становлення України як незалежної держави вимагає принципово нового розуміння зовнішньої трудової міграції, яка стає потужним чинником інтеграції країни до світового ринку праці в цілому та європейського ринку зокрема. Великі об'єми фінансових ресурсів, які надходять з-за кордону від українських трудових мігрантів, підвищують платоспроможний попит і таким чином стимулюють виробництво. Вони сприяють розвитку малого бізнесу, прискоренню формування середнього класу [9, с. 76]. Грошові перекази з-за кордону мають суттєве значення для рівня добробуту українців. Так, за соціологічними опитуваннями оцінка житлових умов у домогосподарствах мігрантів виявилась досить високою: хорошими і нормальними їх вважали 78,8 % обстежених сімей [9, с. 77]. Характерним явищем для нашої держави є те, що українські трудові емігранти є донорами української економіки.

Наприклад, згідно зі статистикою платіжного балансу, протягом 2004 р. в Україну надійшло близько 100 млн дол. США. Однак результати, отримані на основі соціологічних опитувань, дають підстави стверджувати, що загальна річна сума трансфертів робітників-мігрантів в Україну перевищує 1,5 млрд дол. США [1, с. 48]. Світовий банк, який щороку публікує трансферти міграційного капіталу між країнами світу, приписує Україні лише 595 млн дол. надходжень грошових переказів у 2006 році. Дещо вищі оцінки дає Національний банк України. За цими даними, протягом 2000-2006 років обсяги міграційного капіталу, що надійшов в Україну через банківську систему, зросли в 2,2 раза та перевищили в 2006 р. 2 млрд дол. [9, с. 76]. Тобто значним позитивом для України є значні фінансові інвестиції в її економіку емігрантами.

Висновки

Таким чином, наша держава фактично перетворилась на постачальника дешевої, але достатньо кваліфікованої робочої сили для багатьох країн. Сучасна еміграція українського населення Західної України спрямована переважно в європейському напрямку. Причиною цього є економічна криза, нестабільність у державі, безробіття, мала оплата праці, низький соціальний рівень життя, сімейні труднощі. Зараз, щоб заохотити повернення українців-емігрантів у свою державу, її політика щодо трудових мігрантів повинна бути здійснена через подолання економічної кризи,

забезпечення зростання виробництва, ліквідації безробіття, забезпечення зайнятості населення та підвищення заробітної плати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вавришук Н. Г. Еміграція робочої сили з України : теоретико-методологічні аспекти / Н. Г. Вавришук // Наукові записки КМУ. - Т. 56. - К., 2006. - С. 45-50.
2. Городецькі Г. І. Україна крізь призму світової міграції / Г. І. Городецькі // Наукові записки КМУ. - Т. 70. - К., 2007. - С. 60-71.
3. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України / О. Краузе // Галицький економічний вісник. - 2010. - № 2 (27). - С. 26-34.
4. Малиновська О. А. Україна, Європа, міграція: міграція населення України в умовах розширення ЄС / Олена Малиновська. - К. : Бланк-Прес, 2004. - 171 с.
5. Міграція і толерантність в Україні : зб. ст. / [за ред. Я. Пилинського]. - К. : Стило, 2007. - 191 с.
6. Левкун О. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема / О. Левкун [Електронний ресурс]. - Режим доступу : dialogs.org.ua. - 25 вересня 2005. - С. 1-7.
7. Ровенчак О. А. Міжнародна міграція крізь призму її причин та наслідків / О. А. Ровенчак // Вісник Львівського університету. - 2009. - Вип. 3. - С. 125-142.
8. Поліщук О. В. Особливості формування та становлення основ міжнародного трудового (міграційного) права : сучасні тенденції / О. В. Поліщук // Зовнішня торгівля: право та економіка. - 2008. - № 5. - С. 61-65.
9. Стаканов Р. Д. Вплив зовнішньої трудової міграції на економічний розвиток України / Р. Д. Стаканов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2008. - Вип. 72. - Ч. 1. - С. 76-82.
10. Трудова міграція громадян України. Біла книга : [монографія] / за ред. В. Я. Шибко. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2006. - 201 с.
11. Українська трудова міграція до країн Європейського Союзу у дзеркалі соціології. Інформаційно-аналітичне видання / [за ред. Н. Пархоменко, А. Стародуб]. - К., 2005. - 122 с.
12. Філіпенко В. І. Головні тенденції в сучасній міжнародній політиці / В. І. Філіпенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2005. - Вип. 51. - Ч. 2. - С. 95-99.
13. Хомич Л. В. Зовнішня трудова міграція населення України: масштаби, сучасні ознаки та географія / Л. В. Хомич // Регіональні проблеми України географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : зб. наук. праць. - Херсон : ПП Вишемирський, 2007. - С. 310-316.

T. Seredyuk

REASONS OF LABOUR EMIGRATION OF POPULATION OF WESTERN UKRAINE DURING AN END XX – TO BEGINNING OF XXI AGE

In the article the generalized estimation of scales of modern labour migration of population of Western Ukraine lights up in globalizing economic space. Grounded pre-conditions, reasons and consequences of international labour migration, for Ukraine. Certainly financial investments in the economy of Ukraine.

Key words: emigration, reasons, social, cultural, personal, investments.

© Т. Середюк

Надійшла до редакції 25.02.2011

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.